

МАРИНА ШИЛОВСЬКА
(Полтава)

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Визначено роль феномену мультикультуралізму у професійній педагогічній підготовці на основі трактування поняття «діалог культур». Розглянуто можливості використання діалогового підходу для формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов.

Ключові слова: діалог культур, мультикультуралізм, лінгвосоціокультурна грамотність, полікультурна освіта, соціокультурна компетенція, майбутній учитель.

Сформовані реалії сучасного світу призвели до перелому у свідомості людини – її погляд спрямований до все більш глибокого виходу за межі свого життя, яке не обмежується у свідомості індивіда датами народження і смерті. Закономірною тенденцією стає усвідомлення себе в контексті історичного часу, в орієнтації як на свої історико-культурні корені, так і на майбутнє, на соціально-культурні ідеали і можливості їхньої реалізації в рамках розширення міжнародних зв'язків, залучення у всесвітній культурно-історичний процес.

Навчання іноземних мов розглядається як створення умов для усвідомлення відмінностей у рідній та іншомовній культурі, виховання толерантного ставлення до представників інших народів, формування навичок міжкультурного спілкування. Загальновідомо, що кожна мова створює свій світ. Витоки проблеми “мова і людина”, “мова і культура” започатковані антропоцентричним напрямком лінгвістичних досліджень німецького філософа В. фон Гумбольдта. Дослідник визначав світогляд народів за мовними даними. “Мова – це об’єднана духовна енергія народу, що дивовижним чином закріплена у відповідних звуках і в цьому вияві та через взаємозв’язок своїх звуків зрозуміла всім мовцям. Через багатоманіття мов для нас відкривається багатство світу і багатоманіття того, що ми пізнаємо у ньому. Вивчення мов світу – це також всесвітня історія думок і почуттів людства”. Наукова гіпотеза про існування в мові особливої картини світу була продовжена його німецьким колегою Й. Вейсгербером та американськими антропологами, етнологами, лінгвістами Б. Уорфом та Е. Сепіром, яким належить теорія лінгвальної відносності.

Сучасним підходом до вивчення й осмислення феномену культури слід вважати принцип діалогу, за яким необхідною умовою збагачення національної самосвідомості є осягнення ціннісного досвіду людства. Характерною особливістю ХХ століття є зміщення культури в епіцентр людського буття, що відбивається на всіх сферах життя. Ідея діалогічного розвитку культури ґрунтується на новій ментальній парадигмі –

становленні культури антропоцентричного типу, гуманітарно орієнтованої і націленої на ліквідацію розірваності людини та культури. Нова парадигма стверджує єдність соціуму та індивіда і виходить з необхідності узгодження цінностей як усієї соціальної цілісності, так і кожного окремого компонента [6].

Ідея діалогу культур сягає корінням глибокої давнини. Перші пошуки у цьому напрямі належать давньогрецьким філософам-софістам. Пізніше проблемами діалогічних відносин цікавилися німецькі філософи І. Кант, І. Фіхте, Ф. Шелінг. У полі їх зору знаходилися проблеми суб'єкта і його можливостей пізнання, суб'єктних і міжсуб'єктних стосунків. І. Гердер розглядав взаємодію культур як спосіб збереження культурного розмаїття.

Соціокультурна концепція спілкування і творчості як діалогу була закладена М. Бахтіним, В. Біблером, М. Бубером, Л. Виготським, Ф. Гогартеном, Г. Коеном, Ф. Ебнером та ін. Вихідним положенням концепції М. Бубера стає принцип про те, що людина знаходить власну сутність, тільки вбираючи в себе вселюдське та співвідносячи себе з іншими людьми.

У рамках культурології та філософії існує декілька шкіл, які виступають за мультипліцитне бачення культурного світу та можливості його осягнення шляхом порівняльного аналізу. У соціолінгвістиці проблемами діалогу займалися Л. Щерба, Л. Якубанський, у літературній і філософській герменевтиці – Х. Гадамер, у феноменології – Х. Гуссерль, М. Мамардашвілі, у фундаментальній онтології – М. Хайдеггер, у літературознавстві і семіотиці – А. Аверинцев, М. Бахтін, М. Лакшин, Ю. Лотман, в основах комунікацій – А. Моль, В. Борев. На сьогодні існує антропологічна школа (Е. Тейлор, А. Ланг, Дж. Фрезер, Н. Ф. Сумцов, А. І. Кирпичников, А. М. Веселовський), символічна школа (Ф. де Соссюр, Е. Кассіпер, К. Леві-Строс), постмодернізм та інші напрямки. Теоретичні розробки ідей діалогу культур були здійсненні у працях С. Аверінцева, Т. Адорно, І. Іоффе, О. Лосева. Дослідники дійшли висновку, що художня культура є самостійною галуззю загальної культури людства, в центрі якої перебуває мистецтво. У культурній антропології взаємовідносини різних культур отримали назву “міжкультурна комунікація”, яку ми розуміємо як сукупність різноманітних форм стосунків і спілкування між індивідами й групами, що належать до різних культур. Найсучаснішою школою є мультикультуралізм – інтелектуальна течія і стратегія у культурній та освітній політиці розвинених індустріальних країн, яка передбачає повагу до культури національних меншин, наданні рівних умов для розвитку домінуючих і не домінуючих культур.

Методологія взаємодії культур була розроблена у працях М. Бахтіна. Поняття “діалог” використовується дослідником дуже широко: діалог визначається основою людської свідомості, є всеохоплюючим, а діалогічні стосунки передбачають рівноправність, відсутність дискримінації, незведеність до логічних умовиводів, наявність третього співрозмовника, який відіграє роль певної точки відліку (суд совісті, суд історії, суд Божий). “Істина не народжується і не знаходиться в голові окремої людини. Вона народжується поміж людьми, які спільно шукають істину в процесі їхнього діалогічного спілкування” [1, с. 126].

Особливої актуальності проблема діалогу культур набуває у 90-і роки ХХ століття та залишається нагальною і зараз. Так, українські вчені Е. Баграмова, Ф. Горовський, Ю. Римаренко, І. Серова, П. Толочко та ін. обґрунтували основні положення проблеми

міжнаціонального спілкування. Однак, діалог культур у педагогіці мало досліджений і потребує подальшої розробки із метою формування у студентів соціокультурної компетенції (СКК), яку ми визначаємо як інтегративну характеристику спеціаліста, що включає країнознавчі, лінгвокраїнознавчі, соціолінгвістичні знання, вміння та навички співвідносити мовні засоби з метою й умовами спілкування; уміння організувати мовленнєве спілкування відповідно до соціальних норм поведінки, прийнятих у носіїв мови; уміння використовувати мовні засоби відповідно до національно обумовлених особливостей їх вживання, а також володіння такими важливими якостями як комунікабельність, емпатія, толерантність. Тому метою нашої статті є дослідження ролі діалогу культур у формуванні СКК майбутніх учителів іноземних мов (ІМ).

Філософською основою діалогового підходу є таке розуміння діалогу, коли всі світоглядні системи не відкидаються, а співіснують та взаємодіють. “І в теоретичному, і в художньому мисленні формується нова всезагальна орієнтація на ідею взаєморозуміння, спілкування через епохи” [2, с. 271]. На думку Л. П. Костікової, гуманізм такої взаємодії полягає в тому, що кожен суб’єкт культури повинен пережити неповноту буття перед розмаїттям усієї культури. У таких умовах єдиним способом справжнього об’єднання різних культур може бути діалог між ними [3, с. 29]. Таким чином, “Інше” розглядають як іншу іпостась єдиної людської культури. Нова свідомість орієнтується не на протистояння “ми-вони” а на діалог “ми-ви”, своєрідне відродження антропоцентристської філософії Фіхте та Фейєрбаха на новій ціннісній основі, що дістала назва “туїзму”. Отже, культура суперечностей та протистояння замінюється культурою діалогу та співробітництва [6]. “У кінці ХХ століття, – пише Біблер, – культура здатна жити та розвиватися тільки на грані культур, у одночасності, в діалозі з іншими цілісностями, що замкнуті “на себе” – на вихід за свої межі – культурами. У такому кінцевому (чи початковому) рахунку діючими особами виявляються окремі культури, актуалізовані у відповідь на запитання іншої культури, існуючі тільки у втіленні цієї іншої культури” [2, с. 286].

Отже, діалог – це глибинне поняття, форма існування і реалізації культури. “Культура є форма діалогу і взаємопородження культур, ... форма одночасного буття і спілкування людей різних – минулих, дійсних та майбутніх – культур” [2, с. 289]. Це розуміння та проникнення у систему вартостей іншої культури, шанобливе ставлення до них, подолання суперечностей та стереотипів, синтез самобутнього та міжнаціонального, що у кінцевому підсумку веде до взаємозбагачення та входження у світовий культурний контекст. Кожна культура повинна сприймати досвід інших культур не лише як рівноправний, а як такий, що сприяє її розвитку, розширює горизонти її власного буття. Розуміння інших дає можливість зрозуміти самих себе. М. І. Романенко підкреслює ще один важливий аспект діалогізму – він дає шанс саморозвитку культурам, які з певних історичних причин не створили достатніх технічних засобів для власного розповсюдження та конкурування в умовах індустріального суспільства, і навіть відродження культур, що знаходяться на межі зникнення. Принципом діалогізму є визнання того факту, що ніхто наперед не може визначити майбутню цінність чи пріоритетність досвіду кожної культури., а тому будь-яка національна культура виступає як самоцінне джерело розвитку всього людства, що накладає зобов’язання по збереженню власних культурних цінностей на всі народи планети [6].

Широкі можливості для співтворчості має шкільне навчання та навчання у вузі, де головне місце у взаємодії повинен посідати діалог різних способів розуміння різ-

них культур. Одним із засобів формування діалогічного мислення виступає навчальна дисципліна “Іноземна мова”. Саме мовна освіта крізь призму діалогізму дає змогу пізнати інші народи та їхні культури, побачити складне переплетіння, зв’язки, впливи різних культур та мов у єдиному всесвітньому просторі. А. Г. Лапшин послуговується терміном “кроскультурна грамотність”, що містить у собі “усвідомлення розходжень в ідеях, звичаях, культурних традиціях, властивих різним народам, здатність бачити спільне і відмінне між різноманітними культурами і подивитися на традиції власного суспільства очима інших народів” [4, с. 47].

Сучасний учитель іноземної мови має усвідомлювати, що передумова діалогу культур полягає в тому, що кожна культура повинна одночасно розкривати свою самобутність і бути відкритою для міжкультурного співробітництва. В. Подобєд підкреслює: “Суть такої стратегії ... можна сформулювати у вигляді запитання, що ставиться до інших культур, але запитується в них не “хто ти”, а “хто я”. Лише за наявності різних шляхів, різних ціннісних систем стає можливим справжній діалог, пізнання один одного в світлі загального прагнення до Істини, лише тоді набуває значення ідея толерантності” [5, с. 82].

У зарубіжній педагогіці СКК визнається в якості одного з розділів освіти “нової формациї” поряд із медійною, громадянською грамотністю, вивченням прав людини, гендерної рівності і грамотністю у питаннях оточуючого середовища. У рамках мультиперспективної освіти діалоговий підхід розробляється Х. Гепфертом та У. Шмідтом. Дослідники виступають за перегляд навчальних програм шкіл та вузів із метою подолання монокультурної орієнтації. Розвинуті суспільства повинні визнати кризу своїх культур і по-новому визначити своє ставлення до традицій і сучасності, що, у свою чергу, потребує розширення навчальних програм із метою формування планетарного світогляду в учнів та студентів. “Мультиперспективний аналіз системи світу” передбачає участь викладача, який демонструє раціональне, але не відмовляється від власної позиції [8, с. 123] У. Шмідт розглядає СКК як основну мету міжкультурного навчання і визначає її як розуміння особистістю світових культурних процесів, усвідомлення величезної цінності, неповторності кожної культури і складності її багаторівневої структури [13, с. 135]. Ми підтримуємо думку Л. П. Костікової, яка вважає, що дане розуміння СКК зачіпає основи загальної освіти, оскільки мова йде про зміну ставлення молодих людей до світу і тим самим до самих себе, про розширення ідентичності особистості [3, с. 33].

Російські дослідники Є. Ф. Тарасов та Ю. А. Сорокін слушно вказують на те, що чужа культура засвоюється лише в процесі якоїсь діяльності. “Здійсненню власне діяльності передують етап орієнтації в умовах діяльності: на цьому етапі відбувається засвоєння фрагментів чужої культури, “переформулювання” чужої культури у термінах свого культурного досвіду. Таким же чином пізнаються не тільки чужа культура, але й раніше невідомі фрагменти своєї культури: відбувається перенос мисленнєвих дій, відпрацьованих в одній сфері діяльності, в іншу сферу, коли певна задача не може бути вирішена вже відомими способами” [8]. За висловом М. Бахтіна, “культура завжди лежить на межах” з іншими культурами й епохами. Сучасна людина починає розуміти, що культурна самобутність його народу невіддільна від культурної самобутності інших народів, що всі ми підкоряємося законам культурної комунікації [1]. Л. П. Костікова також переконана, що діалоговий підхід до розгляду понять “міжкуль-

турна освіта” та “лінгвосоціокультурна грамотність” заснований на ідеях відкритості, діалогу культур та культурного плюралізму [3, с. 28]. А. В. Шафрикова розглядає міжкультурну освіту у контексті діалогового підходу як “сучасну тенденцію світового процесу, яка стверджує ідею про те, що в основі світової цивілізації знаходиться велика кількість незалежних самостійних сутностей” [9].

Г. Поммерин визначає міжкультурне спілкування як педагогічну відповідь на реальність мультикультурного суспільства, як відкрити, діяльнісно орієнтовану концепцію, що сприймає всі суспільні зміни і яка ініціює інноваційні процеси. Дослідниця розуміє міжкультурну освіту як вклад у виховання в душі миру шляхом вирішення міжкультурних конфліктів. На її думку, міжкультурна освіта відкрита новим знанням та досвіду [12, с. 106].

Теоретик глобальної освіти Р. Хенві назвав СКК у числі п’яти міждисциплінарних вимірів освіти і визначає її як “загальне розуміння визначальних характеристик світу з акцентом на проникнення у сутність їх подібностей і розбіжностей” [10]. Це розуміння діалогового підходу передбачає емпатійне сприйняття різноманітних картин світу. Таким чином, діалог актуалізує потреби культури вийти за межі своєї “самості”, включити до своєї самосвідомості іншу людину з власним смыслом буття. Важливою є відмова від монологічності у мисленні, оскільки монолог асоціативно пов’язує з авторитарністю, директивністю, всім тим, що є неприйнятним для соціокультурно компетентної особистості.

Дослідники А. В. Бездухов та В. Г. Рошупкін створюють моделі досягнення кроскультурної грамотності, оперуючи запропонованою М. Бахтіним термінологією. Оволодіння світоглядною специфікою чужої культури відбувається через три рівні розуміння:

1) розуміння-впізнання (включає впізнання, ідентифікацію цінностей іншої культури, які мають цінність для людини);

2) розуміння-співвіднесення (виступає вихідним моментом для залучення до цінностей культури іншого народу. При цьому однією із складових прилучення до цінностей є їх віднесення у самому собі, умовою якої є рефлексія, яка дозволяє здійснити вибір культурних цінностей, пізнавально з’ясувати сутність і зміст культури іншого народу та прийняти її);

3) розуміння-входження (являє собою інтеграцію у чужу культуру шляхом діалогу рівноправних культур, який виникає за умови спільності ціннісно-смыслових позицій суб’єктів різноманітних культурних спільнот. При цьому загальне не заперечує унікальності, неповторності культури іншого народу, а, навпаки, лише підкреслює її самотність) [7].

Дж. Пайк та Д. Селбі формулюють такі положення СКК з позицій глобальної освіти: розуміння обмеженості світосприйняття, тобто “перспективи” студентів; сприйняття інших моделей. Студенти повинні розуміти, що їх власна перспектива сприйняття та інтерпретація дійсності не є ні єдиними, ні єдино правильними, тому такі судження можуть викликати конфлікти при спробі інтерпретації та суджень про стиль життя, моделі поведінки, цінності і бачення світу представниками інших культур [11, с. 34].

Таким чином, концепція діалогу культур є однією із найсучасніших теоретичних основ розвитку СКК. Саме в руслі діалогового підходу можливе переосмислення сучасних тенденцій розвитку педагогіки вищої школи, яке має на меті формування

засобів, умов та механізмів самодетермінації особистості. Змістовно-ціннісна соціокультурна переорієнтація освітнього процесу в напрямку реалізації діалогового підходу до організації навчально-виховної діяльності пов'язана з вирішенням цілого ряду практичних проблем і передбачає:

– виховання у студента здатності виконувати роль культурного посередника між своєю культурою та культурою країни, мова якої вивчається;

– у навчальному процесі педагог має спиратися на теорію міжкультурної комунікації, що дозволить виділити у змісті навчальних дисциплін такі блоки, які б відображали національно-специфічні особливості засвоєння мовних та культурних систем і містили б інформацію про національну картину світу іншого народу;

– розвиток у майбутнього педагога культурної чутливості та позитивного ставлення до системи цінностей інших культур.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бахтин М. М.* Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М. 1986.
2. *Библер В. С.* От наукоучения – к логике культуры (два философских введения в XXI век) / В.С. Библер. – М., 1991.
3. *Костикова Л. П.* Диалоговый подход к культуре и межкультурному образованию / Л. П. Костикова // Педагогика. – 2008. – № 6. – С. 28 – 35.
4. *Лапшин А. Г.* Международное сотрудничество в области гуманитарного образования: перспектива кросс-культурной грамотности / А. Г. Лапшин // Кросс-культурный диалог: компаративные исследования в педагогике и психологии: сб. ст. – Владимир, 1999. – С. 45–50.
5. Образование взрослых на рубеже веков: вопросы методологии, теории и практики: монографическая серия в 4-х томах (научный редактор В. И. Подобед). – Екатеринбург, 2000. – Т. 2. – 375 с.
6. *Романенко М. І.* Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу / М. І. Романенко: монографія. – Дніпропетровськ, 1998. – 88 с.
7. *Рошупкин В. Г.* Формирование кросскультурной грамотности студентов в процес ее обучения в университете: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / В. Г. Рошупкин. – Самара, 2002. – 20 с.
8. *Тарасов Ю. Ф.* Национально-культурная специфика речевого поведения / Ю. Ф. Тарасов, Ю. А. Сорокин. – М., 1997. – С. 20 – 29.
9. *Шафрыкова А. В.* Мультикультурный подход в обучении и воспитании школьников: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Казань, 1998. – 20 с.
10. *Hanvey R.* / An attainable Global Perspective / R. Hanvey. – N.-Y., 1997. – 156 p.
11. *Pike G., Selby D.* Global Teacher, Global Learner. – N. Y., Hodder and Stoughton, 1997. – P. 135 – 148.
12. *Pommerin G.* Migrantenliteratur und ihre Bedeutung für die interkulturelle Erziehung // Pommerin G. – S. 137 – 156.
13. *Schmidt U.* Interkulturelle Kommunikation und interkulturelles Lernen // Jahrbuch "Pädagogik: Dritte Welt". Kulturelle Identität und Universalität. – Frankfurt, 1997. – S. 289 – 299.

Марина Шиловская

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Определена роль феномена мультикультурализма в профессиональной педагогической подготовке на основании рассмотрения понятия «диалог культур». Изучены возможности ис-

пользования диалогового подхода для формирования социокультурной компетенции будущих учителей иностранных языков.

Ключевые слова: диалог культур, мультикультурализм, лингвосоциокультурная грамотность, поликультурное образование, социокультурная компетенция, будущий учитель.

Maryna Shylovska

FORMING OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES

On the basis of consideration of concept “dialog of cultures” its role at the professional pedagogical training is proved. The possibilities of the usage of dialogical approach for forming of socio-cultural competence of future teachers of foreign languages are studied.

Keywords: dialog of cultures, multiculturalism, lingua-social-cultural literacy, multicultural education, socio-cultural competence, future teacher.

Одержано 3.12.2009, рекомендовано до друку 8.12.2009 р.